

ЗМАГАЛЬНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТИВНА ІСТИНА В КОНТЕКСТІ УЧАСТІ НАРОДУ В СУДОЧИНСТВІ

УДК 343



А. О. Алексеева

*аспірант, помічник-консультант
народного депутата України
(Науковий керівник доцент К. В. Легких)*

Досліджуючи питання форм участі народу в здійсненні правосуддя, видається доцільним розглянути судовий процес через призму принципів змагальності сторін та об'єктивної істини в контексті їх значимості для судочинства, здійснюваного за участі представників народу.

Конституцією 1996 року основними засадами судочинства Україна визначила: 1) законність; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) забезпечення доведеності вини; 4) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 5) підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; 6) забезпечення обвинуваченому права на захист; 7) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 8) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; 9) обов'язковість рішень суду [10, ст. 129]. Як зазначають вітчизняні науковці, а саме В. Г. Гончаренко та С. В. Гончаренко, «проголошена і закріплена конституційно рівність у судочинстві за визначенням створює бездоганні умови для реалізації права особи на швидкий та справедливий суд, а в сенсі змагального юридичного доказування торує шлях до безперешкодного встановлення об'єктивної істини у справі» [4, 8].

Стаття присвячена аналізу співвідношення таких принципів судочинства як змагальність і об'єктивна істина та форм участі народу у здійсненні правосуддя. Зокрема, проаналізовано суть даних принципів і їх вплив на результати судового розгляду.

Ключові слова: *засади судочинства, змагальність, народні засідателі, об'єктивна істина, правосуддя, принципи судочинства, присяжні, судоустрій.*



COMPETITIVENESS OF COURT PROCEEDINGS AND
THE OBJECTIVE TRUTH IN THE CONTEXT OF PEOPLE'S
PARTICIPATION IN LEGAL PROCEEDINGS

Aliexsieieva A.

Received: 16 Apr 2015.

Також, принцип змагальності закріплюється і розкривається в процесуальному законодавстві, в ст. 22 КПК України.

Відносно об'єктивної істини, то її встановлення не підтверджується жодним з конституційних принципів судочинства. Стаття 31 Конституції України вказує на необхідність «з'ясувати істину», проте в розрізі обмеження окремих прав людини і громадянина. Більш того, процесуальне законодавство також випускає з нормативного закріплення пошук об'єктивної істини.

Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» у частині викладення нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також окреслює певний перелік принципів, на які опирається, серед яких: незалежність судів, рівноправність учасників судового процесу, законність, гласність і відкритість тощо. Принцип змагальності в даному Законі закріплюється лише в ст. 92, в контексті підстав дисциплінарної відповідальності судді. Натомість, принцип об'єктивної істини, чи необхідність її пошуку в процесі кримінального судочинства взагалі не згадується ні у даному Законі, ні в КПК України [7; 11].

Таким чином, стверджувати, що законодавець належним чином нормативно закріпив одні з основних базисів судочинства – принципи об'єктивної істини та змагальності сторін, помилково.

Тож зважаючи на це, пропонується проаналізувати важливість даних принципів у розрізі здійснення судочинства із залученням представників народу.

Відповідно до особливостей побудови колегій в суді, а також процедури прийняття рішення, можна виділити дві основні моделі суду, які побудовані на спільному судочинстві професійних суддів та народу: англо-американську (суд

присяжних) та континентальну (народні засідателі).

Особливістю розгляду справ за участю суду присяжних є наявність двох різних колегій: професійних суддів і колегії представників народу (суд присяжних). За такого судового процесу, на представників народу покладається завдання винесення рішення про винуватість підсудного [1, 7–8]. З тієї точки зору, що присяжні за класичною англо-американською моделлю є спостерігачами на судовому процесі і їх рішення базується виключно на внутрішньому емоційному сприйнятті того, що відбувається в залі судових засідань, можна припустити, що саме ораторські здібності і переконливість сторін є базою формування рішення суду присяжних. А відтак, саме принцип змагальності є вирішальним для судового провадження, яке включає в себе суд присяжних. Змагальність у судовому процесі вимагає, щоб суб'єкти обвинувачення й захисту, цивільний позивач і цивільний відповідач мали однаково можливість переконати суд, а в даному випадку суд присяжних, у своїй правоті. Оскільки присяжним належить визначальна роль у судовому розгляді, принцип змагальності сприяє в першу чергу всебічному з'ясуванню обставин справи, на підставі чого, керуючись внутрішнім переконанням, суд присяжних і виносить рішення про винуватість чи невинуватість особи. Як справедливо відмічають вітчизняні науковці, кримінальний процес в англо-американській системі судочинства є виключно змагальним і заперечує об'єктивну істину, створюючи міцне підґрунтя для побудови змагального процесу [13, 54].

Принцип змагальності характеризує таку організацію судового процесу, коли функції обвинувачення й захисту, підтримання цивільного позову й заперечення проти нього виконуються суб'єктами, які мають рівні права та обов'язки для відстоювання своїх інтересів. Саме завдяки

принципу змагальності і досягається всесторонність розгляду справ у суді і формування внутрішнього переконання у присяжних суддів. Процесуальна рівність, яка являється ядром даного принципу, в першу чергу відбиває лише рівне право обвинувачення і захисту відстоювати свої інтереси перед судом. Сторона обвинувачення, захисту, а також інші учасники процесу в судовому розгляді користуються рівними правами щодо подання доказів, участі в їх дослідженні та заявленні клопотань [14].

Таким чином, можна прийти до висновку, що для рішення суду, що включає в себе суд присяжних, вирішальну роль відіграє саме принцип змагальності сторін, оскільки, по-перше, ораторські здібності і переконливість сторін в суді аж ніяк не забезпечують істинність висунутих ними тверджень; по-друге, окрім виступів сторін, у присяжних немає практично жодних фактичних доказів, що допомогли б їм сформулювати позбавлене емоційного навантаження рішення у справі, всі докази, відповіді на питання та інше для них доступні в першу чергу в усній формі; по-третє, якщо присяжні вирішать на основі наявної у них інформації, що підсудний не винен, справа автоматично закривається.

Погодитися з такою моделлю судочинства – означає визнати, що кінцеве рішення по кримінальній справі повинно базуватися не на істині, а на вірогідності. Іншими словами, притягнення до кримінальної відповідальності можливе на основі неповної впевненості суду у винуватості особи в здійсненні кримінального правопорушення (злочину). Неважко уявити, до яких наслідків може призвести встановлення такого порядку. Як відмічає А. І. Макаркін, «єдине, чому може служити заперечення об'єктивної істини, це виправдання слідчих і судових помилок» [13, 58].

У зв'язку з цим, можна припустити, що змагальність не повинна бути визначальним принципом судового процесу та погодитися з А.А. Давлетовим, який зазначав, що «сутність кримінального судочинства не зводиться до змагальності. Вона характеризує лише форму (спосіб побудови) судочинства» [6]. Первинним завданням суду є пошук істини для забезпечення права на справедливий суд, що відповідає меті правосуддя та завданням, які має ставити перед собою правова держава. Відповідно до нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів», закріпленої Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд», метою законодавчого врегулювання процесу судочинства є саме забезпечення права кожного на справедливий суд [7].

Змагальність в першу чергу покликає забезпечити рівні права і обов'язки сторін в суді, сприяти розгляду справи різнобічно і найбільш повно. Крім того, і це не менш важливо, сторона захисту в кримінальному провадженні зовсім не зобов'язана намагатися встановлювати об'єктивну істину у справі, адже вона представляє інтереси свого підзахисного, і її обов'язком є робити дозволеними засобами і способами все, щоб спростувати обвинувачення або принаймні пом'якшити відповідальність клієнта. Як суб'єкт процесуального доказування, адвокат не переймається встановленням об'єктивної істини у справі. У нього може виникнути таке професійне зобов'язання лише у випадках наявності незаперечної доказової бази щодо невинуватості підзахисного або встановленого ним достеменно факту самообмови.

Сторона обвинувачення, а саме прокуратура, та органи розслідування є зацікавленими в досягненні об'єктивної істини в більшій мірі, оскільки від них вимагається вживати всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного

дослідження обставин справи, виявляти як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують його відповідальність [4, 9]. Проте це, звичайно, не є гарантією встановлення ними об'єктивної істини.

Таким чином, можна стверджувати, що в даному розрізі, змагальність – виключно інструмент суду, який значною мірою забезпечує об'єктивність у досягненні завдань судочинства.

В той же час, можна припустити, що досягнення об'єктивної істини є беззаперечною умовою справедливості суду, так як саме на її основі має будуватися рішення суду. Постулат про те, що в судовому процесі не встановлюється об'єктивна істина, є вельми спірним. На даний час, у судовому процесі, який має змагальний характер, встановлюється, в першу чергу, доведеність чи недоведеність позовних вимог, що не відповідає завданню суду, задекларованому ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме забезпеченню кожному права на справедливий суд.

Об'єктивна істина в кримінальному процесі зводиться до наступного: розкриття конкретного злочину; виявлення особи, яка цей злочин вчинила; справедливих покарання саме винуватих осіб; недопущення притягнення до кримінальної відповідальності та засудження невинуватих; забезпечення законності рішень; попередження злочинів; гарантія забезпечення прав та законних інтересів всіх учасників (суб'єктів) в кримінальному процесі. Таким чином, можна стверджувати, що процес досягнення об'єктивної істини в судовому процесі практично тотожний досягненню справедливості правосуддя та абсолютно відповідає завданням кримінального провадження [11, ст. 2].

«Прагнення об'єктивної істини, – стверджує А. І. Макаркін, – є не вимогою

законодавця до кожного з учасників процесу, а, скоріше, непереможною умовою їх діяльності. Будучи впевненими у своїй правоті, кожна зі сторін, не боячись викриття в суді, подає і вивчає докази в ході гласної процедури, бере участь у судовому провадженні веде кримінально-правовий спір, намагаючись обґрунтувати свою позицію. А суд створює необхідні процесуальні умови для всестороннього і повного дослідження доказів сторонами процесу. Саме на встановлення об'єктивної істини направлена діяльність по дослідженню фактичних обставин справи» [13, 55].

Щоб вирок був законним і обґрунтованим, необхідно встановити в точній відповідності всі фактичні обставини вчиненого злочину, винуватість особи, що його вчинила, дати правильну кваліфікацію дій особи, що його вчинила, призначити цій особі справедливе покарання в межах санкції статті Кримінального кодексу з врахуванням характеру і ступеня небезпечності вчиненого злочину, особи винуватого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність. Тому висновок про правильну кваліфікацію злочину і справедливих міру покарання повинен базуватися на правильно досліджених суддями фактах та вірному розумінні законів стосовно конкретної життєвої ситуації [12]. Саме тому закон зобов'язує суддів наводити у вирок мотиви відносно кваліфікації злочину та обраної міри покарання. В кожному такому вирокі, особливо, якщо він буде складений із залученням представників народу, буде виражена воля всього суспільства, визначена державним примусом по відношенню до винуватих осіб [11, ст. 334].

Розглянемо суд в іншій можливій моделі із залученням представників народу. Такою є континентальна модель, основою якої є спільність колегії суддів і

народних засідателів (шеффенів, асизів). Засідателі такої моделі, на відміну від суду присяжних, вирішуючи питання права і факту, мають права схожі з правами професійних суддів, беруть активну участь у дослідженні доказів. Вони беруть участь у здійсненні правосуддя від початку і до винесення рішення, складаючи його у нарадчій кімнаті разом з суддями [1, 7–8]. Саме спільна колегія суддів і народних засідателів здатна реалізувати досягнення об'єктивної істини при розгляді справи. Вирішуючи справи нарівні з професійними суддями, представники народу керуються не лише внутрішнім переконанням, а і реальними фактами та матеріалами справи. Більш того, внутрішнє переконання народних засідателів формується в першу чергу не на емоційному рівні, як у їх колег з суду присяжних, а на свідомому дослідженні фактів справи.

Окрім того, судовий процес за участю народних засідателів не відмінняє принцип

змагальності, а навпаки забезпечує повноту і всесторонність розгляду справи, що є беззаперечною умовою досягнення кінцевої цілі – об'єктивної істини, а відтак, – справедливого правосуддя.

Тож, можна припустити, що беручи курс на демократизацію політичного режиму в Україні і фактичного, а не декларативного залучення народу до реалізації влади, необхідно конституційно закріпити досягнення справедливості як мету судочинства, а в кримінально-процесуальному законодавстві – норму, яка б визначала метою кримінально-процесуального доказування досягнення об'єктивної істини. Окрім того, вважається за необхідне переглянути норми процесуального законодавства України, якими роль присяжних зводиться до формальної присутності у залі судових засідань, а форма участі народу у якості народних засідателів – виключається.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Алексеєва А. О.* Поняття, сутність і форми участі народу у здійсненні правосуддя / А. О. Алексеєва // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – № 30. – С. 6–11.
2. *Белкин А. Р.* Суд присяжних: сомнительные плюсы и несомненные минусы / А. Р. Белкин // Стратегии уголовного судопроизводства : сб. материалов научной конференции к 160-летию дня рождения И.Я. Фойницкого. – М. : РАП, 2008. – С. 31–37.
3. *Войнарович А. Б.* Участь народу у здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук юридичних наук : 12.00.09 / А. Б. Войнарович. – Львів, 2011. – 203 с.
4. *Гончаренко В. Г.* Захист як соціальна доктрина / В. Г. Гончаренко, С. В. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – К. : ВЦ ААУ, 2012. – Число 1 (23).
5. *Гончаренко В. Г.* Захист прав учасників кримінального провадження як соціально-правовий канон / В. Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – К. : ВЦ ААУ, 2014. – Число 3 (31).
6. *Давлетов А. А.* Состязательность в современном уголовном процессе России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Q-EtFrHC04UJ:crimlib.info/images/6/6e/Davletovsost.docx+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera>

7. *Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/192-19>
8. *Закон України «Про судоустрій і статус суддів»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2453-17>
9. *Зейкан Я. П.* Захист у господарській справі [Електронний ресурс] / Я. П. Зейкан. – Режим доступу : http://e-pidruchniki.com/book/6_Zahist_y_gospodarskii_spravi.html
10. *Конституція України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
11. *Кримінальний процесуальний кодекс України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
12. *Кучинська О. П.* Чи можливо встановити об'єктивну істину в кримінальному процесі [Електронний ресурс] / О. П. Кучинська. – Режим доступу : <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-1/11korvkr.pdf>
13. *Макаркин А. И.* Состязательность на предварительном следствии / А. И. Макаркин ; науч. ред. доктор юрид. наук, профессор В. В. Вандышев. – СПб : Юридический центр Пресс, 2004. – 265 с.
14. *Марочкін І. Є.* Організація судових та правоохоронних органів : підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих навч. закладів [Електронний ресурс] / І. Є. Марочкін. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidruchniku/sydovi-orgonu/502-tuxui/10736-46----.html>
15. *Мухамеджанов Э.* Как работает суд присяжных в США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1236057>
16. *Попелюшко В. О.* Функція захисту в кримінальному судочинстві України : монографія / В. О. Попелюшко. – Острог : Вид-во Нац. Ун-ту «Острозька академія», 2009. – 634 с.
17. *Радутная Н. В.* Суд присяжных (исторические, социальные и правовые аспекты) / Н. В. Радутная. – М., 1991. – 79 с.

Стаття надійшла до редакції: 16.04.2015.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

COMPETITIVENESS OF COURT PROCEEDINGS AND THE OBJECTIVE TRUTH IN THE CONTEXT OF PEOPLE'S PARTICIPATION IN LEGAL PROCEEDINGS

Alieksieieva A.

Abstract: Exploring the question of forms of participation of the people in the administration of justice, it seems appropriate to consider the trial through the prism of the adversarial system of the court proceedings and objective truth in the context of their relevance to the proceedings pending with the participation of the people.

The Constitution, the Criminal Procedure Code and the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges" make a slight accent on the principle of adversary and only in certain norms mention the concept of truth. Such goal of the proceedings as the search for objective truth is not mentioned in the law of Ukraine. Nevertheless, these two principles

play a crucial role in the proceedings, carried out with the participation of representatives of the people in the form of trial by jury and people's assessors.

First of all, let us consider the concept of separate board of professional judges and a jury trial. From the point of view in which the jury for the classic Anglo-American model is simply observers in court, whose decision is based solely on emotional perception, we can assume that the rhetoric of the parties are the basis of decision-making by a jury. So, for this model, the court primarily plays the role of pleadings, which reflects the principle of adversary.

For another model of a Court, which is based on the joint panel of professional judges and juries, the principle of adversary guarantees the comprehensive examination of the case, as jurors are not limited by the evidence presented in court, and, therefore, in essence they are closer to search for objective truth.

Keywords: principles of justice, competitiveness of court proceedings, lay judges, objective truth, justice, principles of justice, jury, judiciary.



СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТЬ И ОБЪЕКТИВНАЯ ИСТИНА В КОНТЕКСТЕ УЧАСТИЯ НАРОДА В СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Алексеева А. А.

Резюме: Статья посвящена анализу соотношения таких принципов судопроизводства как состязательность и объективная истина и форм участия народа в осуществлении правосудия. В частности, проанализированы суть данных принципов и их влияние на результаты судебного рассмотрения.

Ключевые слова: принципы судопроизводства, состязательность, народные заседатели, объективная истина, правосудие, принципы судопроизводства, присяжные, судоустройство.